

Építési terület

Jelinek Dorka

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építésmérnöki Kar

Építésmérnöki szak, IV. évfolyam

Kronavetter Péter DLA, egyetemi adjunktus, tanszékvezető-helyettes

I. Bevezető

A kiscelli templom erős atmoszférájú tér, amelyben az épület múltjának rétegződő lenyomatai sejlenek fel. Áthatja az emlékezés – hiányok, téri helyzetek, falak sérülései emlékeztetnek bennünket a romtemplom történetére. A múzeum Ország Lili-gyűjteményének kiállítása ebben a térben rávilágíthat az életművön belül az emlékezés kiemelt szerepére. Ország Lili művészetében meghatározó szerepet töltenek be a különleges atmoszférájú terek, téri élményei sokszor inspirálták műveit.

Dr. Zsemberyné Árvai Mária – a kiállítás kurátora – Történelem és emlékezet között: Ország Lili művészete című doktori értekezésében¹ céljául tűzi ki, hogy a művész írásos hagyatékának feldolgozásával minél hitelesebben rekonstruálja a képeinek keletkezési körülményeit, ezáltal tovább mélyítse Ország Lili műveinek értelmezési lehetőségeit. A disszertációjában, a függelékben található (a művész kedves ismerőseivel készült) interjúkban, valamint a levelezésekben olvasható történetek segítenek mélyebben megismerni a kontextust, amelyben Ország Lili élt és alkotott, ezáltal művészete sokkal érthetőbbé és izgalmasabbá válik. A sokszor hivatkozott utazásai során bejárt terek hatásai jellemzően közvetlenül, jól visszafejthető módon megjelennek képein. Ezek az írásos dokumentumok viszont más terekről is rengeteg történetet tartalmaznak, amelyek ugyan közvetett módon, de szintén szerepet játszhattak a képzőművész életművének alakulásában. Olyan terek ezek, amelyekben valamilyen módon, akár csak képzeletben, de helyet kaptak Ország Lili képeiben, így gondolkodását műveinek az adott térhez való viszonya is befolyásolhatta.

Az emlékezés valójában folyamatos konstrukció, rekonstrukció. Megpróbáljuk rekonstruálni Ország Lili képeinek születési körülményeit, hogy pontosabb képet kapjunk művészetéről. A szöveges források alapján olyan terek történetei körvonalazódnak, melyek új értelmezési kereteket teremtenek meg az életmű bemutatásához. A templomtérben – mint az emlékezésnek szentelt térben – finom eszközökkel rekonstruálom ezeket a megtalált tereket, amelyekbe akárcsak emlékekbe léphet be a kiállításon végighaladó látogató.

II. Tér-történetek topográfiája

Az installáció a szentély és a templomhajó területére terjed ki, az eredeti bejárati teret nem gondoltam bevonni a kiállításba, hiszen a sok apró hozzáépítés rendkívül zavarossá teszi. A kiállítás alapvetően két hangsúlyos részből áll: először a szentélybe lépünk be, ahol

¹ Zsemberyné Árvai, M. (2019). Történelem és emlékezet között: Ország Lili művészete [Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem]. *ELTE Digitális Intézményi Tudástár*.

megismerhetjük azokat a tereket, amelyek hatottak Ország Lilire. Ezután körbejárjuk a templomhajót, besétálhatunk a rekonstruált terekbe, tértörténetekbe. A fölénk nehezedő falakhoz és fajsúlyos témájú képekhez finom hordozókat képzelek el, a rekonstruált terek a zsinórpadlásról függönyszerűen leereszkedő pauszokból épülnek fel, mintha az égből lógnának be a térbe. Végül ugyanott hagyjuk el a kiállítást, ahol megérkeztünk, összefoglalásképp még vethetünk egy utolsó pillantást, melyek is voltak azok a terek, amelyekbe beléptünk.

A szentély közepén egy oltárszerűen megjelenő asztalt helyezek el, amely táblákból összeálló patchwork makettasztal. Minden táblán egy olyan tér jelenik meg, amely nagy hatással volt rá, és amelyek mentén átfogóan bemutatható az életmű. Az asztalt körbejárva megismerhetjük az utazások helyszíneit, egy-egy kép inspirációjául szolgáló helyeket vagy a művészetét a már említett, közvetettebb módon befolyásoló tereket. Utóbbiak azok az apokrif tér-történetek, amelyek a kiállításban az életmű fő értelmezési kereteit képezik, ezek a megtalált terek épülnek fel a templomhajóban.

III. Négy kiemelt tér-történet

A templomhajóban függönyszerűen leereszkedő pauszokból egy önmagába visszazáródó formát alkotva épülnek fel a belső terek 1:1 arányú modelljei. Kívülről egy egzakt forma érzékelhető, melynek négy határoló síkja párhuzamos a templomhajó falaival. Így a fal és a pauszfüggöny közt kialakuló sáv vezet bennünket körbe, innen léphetünk be sorra a rekonstruált terekbe, melyeknek kontúrából kívülről még mit sem sejtünk. Egy-egy kapcsolódó képcsoport ereszkedik be mindegyik térbe, elrendezésük mindig az adott tér-történetre utal, így a képek értelmezési lehetőségeit mélyíthetjük. A templomhajóban a pauszfüggöny körül lógó képek és a fal között járunk körbe – akárcsak a szentélyben elhelyezett makettasztal körül – innen lépünk be a következő terekbe:

a. Első tér: a *Labirintus*-kiállítás

Életművének utolsó szakaszában festette Ország Lili a jól ismert Labirintus-sorozatot. Úgy képzelte el, hogy a sorozat darabjai egymáshoz illeszthetők, nemcsak egyenként, hanem mint nagyobb kompozíció is értelmezhető alkotás lehessen a sorozat (a képek szélét keret nélkül alakította ki, hogy kapcsolódhassanak). Emiatt igencsak foglalkoztatta a gondolat, hogy sorozatából milyen kiállítások fognak születni. *„Erről ő elég sokat beszélt és ennek a bemutatásáról. És akkor én mondtam ezt, hogy olyanok ezek, mint a töredékek. Én mondtam először úgy hiszem. És hogy ezek még egymás mellé is passzolnak. És le is raktam ott. És akkor*

azt mondta, hogy ha lesz kiállításom, akkor azt te fogod rendezni.”² – emlészik vissza Deim Pál az interjúban, amelyet Árvai Mária készített vele. Valóban Deim Pál rendezte végül 1980-ban a BTM-ben a *Labirintus* című kiállítást (Egry Margittal közösen). Ország Lili ekkor már nem élt, az előkészítésben sem vett részt a Műcsarnokban megrendezett kiállításával ellentétben, ahol először lehetett megtekinteni a labirintusos képeket (a két kiállítás képanyaga nem teljesen fedi egymást), külön teremben többi képétől, egymáshoz falképtöredékekhez hasonlóan illesztve.

A *Labirintus*-kiállítást körvonalazó térben a Labirintus-sorozatnak azok a darabjai lógnak, amelyek a Kiscelli Múzeum gyűjteményének részét képezik, ugyanolyan sorrendben, és csak azok, amelyek az 1980-as kiállításon is szerepeltek. Nem cél a teljes rekonstrukció, hiszen az egyes képek hiánya is a kiállítás történetének része, amelynek bemutatására törekszem. A kiállítást szeretném kiállítani, ami mesél a benne lévő képekről.

b. A második tér: a műteremlakás

Egy másik fontos tér Ország Lili 32 m² körüli Fiáth János utcai garzonlakása, melynek egyetlen szobája volt egyben műterme és élettere. Az elkészült képeket a visszaemlékezések szerint falra szerelt polcrendszeren és galérián tárolta, ahova létrán lehetett felmászni. Levelezéseiben Ország Lili sokszor hangot adott annak, hogy nagyon sok problémát okoz neki a képeinek tárolása, illetve nehezen tud alkotni ebben a szűk térben. Az is sejthető, hogy képei teljesen máshogy hatottak ebben a kis térben – amely telis-tele volt festményeivel –, mint a kiállítóterekben.

A Fiáth János utcai garzonlakás rekonstrukciója a művész kollázsait rejti. Kevésbé ismert képcsoportról van szó, amelyre érdemes lenne nagyobb hangsúlyt fektetni, hiszen értékes alkotások, amelyek ráadásul fontos szerepet játszottak az életmű alakulásában. „...*montázsai művészi színvonaluk okán ma autonóm alkotásokként tekinthetők, a festőnő azonban nem értékelte őket önálló művekként, életében nem engedte kiállítani őket, néhányat elajándékozott ugyan, de túlnyomó részük haláláig saját tulajdonában maradt. A montázs műfaját, amely egész munkásságát végigkísérte, a kompozíciós kísérletezés eszközeként használta, montázsai sokszor egy-egy ötletének első megfogalmazását mutatják, a későbbi festmények vázlataiként magyarázhatók.*”³ – írja Dr. Zsemberyné Árvai Mária. Ezek többségét tehát apró lakásában

² Zsemberyné Árvai, M. (2019). Történelem és emlékezet között: Ország Lili művészete [Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem]. *ELTE Digitális Intézményi Tudástár*, 377. o.

³ Zsemberyné Árvai, M. (2019). Történelem és emlékezet között: Ország Lili művészete [Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem]. *ELTE Digitális Intézményi Tudástár*, 10. o.

tárolhatta. Nem nagy képekről van szó, azonban a kis térben homogén eloszlással elhelyezve megtölthető velük az a tér, amelyben ennél sokkal több és nagyobb képet tárolt, élt és alkotott Ország Lili.

c. A harmadik tér: a képzeletbeli kápolna

Az Ország Lili (egyik) főművének tekinthető *Rekviem: hét táblán, elpusztult városok és emberek emlékére* (1963) című sorozatával kapcsolatban egy rejtélyes történetről írt 2014-ben Árvai Mária a Művészettörténeti Értesítő című folyóiratban⁴. Röviden összefoglalva a következő történetet tárta fel: Ország Lili a Rekviem-sorozatról egy interjúban⁵ úgy nyilatkozott, a képeket egy képzeletbeli kápolnába szánta („*A hét táblát egy képzeletbeli kápolnának szántam, ahová semmi mást nem akartam tenni csak egy összefoglalást, egy hét táblára sűrített mondanivalót. Hét táblán akartam sűrítve letenni – tehát a legtöményebben – mindazt, amit eddig csináltam.*”), azonban Rácz István, a művész egyik gyűjtője és barátja 1965-ben egy előadásán román kori kápolnát említett a műalkotás kapcsán. Az írásos hagyatékából előkerült két német nyelven írt levél⁶, melyeket egy Robert F. Frick nevű úrtól kapott, akinek saját tulajdonában állt egy kápolna, a Margarethenkapelle a vorarlbergi Feldkirchben. Az úr az épület felújítását tervezte, amelybe festményeket szeretett volna rendelni Ország Lilitől, az első leveléhez két fényképet is küldött a kápolnáról. A felújítás végül nem valósult meg, azonban szerepet játszhatott a *Rekviem*-sorozat megfestésében.

Magától értetődő, hogy a kápolnát idéző pausztérbe a *Rekviem*-sorozat hét táblája kerül, de a képek térbeli helyzete utal arra, hogy a festő szándéka nem ismert az elrendezést illetően.

d. A negyedik tér: az egyszemélyes templom

Mély benyomást tett Ország Lilire az ungvári téglagyárban létesített gettó. A férfiak szabad ég alatti imája erős képként élt benne, erről 1964-ben beszélt Rácz Istvánnak: „*Van egy élményem egy templom-igényről. Amikor 44-ben egy gyűjtőtáborban voltak [emberek] összegyűjtve... és ... kimentek a férfiak a szabadba és alkottak egy templomot az énekükkel. [...] Azt hiszem ez volt az első és utolsó templom, amit hallottam.*”⁷ Ország Lili művészetében visszatérő téma

⁴ Árvai, M. (2014). Ország Lili: *Rekviem*. *Művészettörténeti Értesítő*, 63(2), 361–372.

⁵ Rozgonyi, I. (1988). *Párbeszéd művekkel: Interjúk 1955–1981*. Budapest: MTA Művészettörténeti Kutató Csoport, 206. o.

⁶ Árvai, M., és Zsoldos, E. (Szerk.). (2017). „...a világból a fényeket...”: *Ország Lili levelezése*. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 264–267. o.

⁷ Árvai, M., és Zsoldos, E. (Szerk.). (2017). „...a világból a fényeket...”: *Ország Lili levelezése*. Budapest: Magyar Nemzeti Galéria, 277–278. o.

az imádság ereje. A Kiscelli Múzeum gyűjteményének részét képezi De Profundis című képe, amely írásos korszakának, valamint egész életművének egyik legkiemelkedőbb alkotása, már a kép címe is imádság megfogalmazására utal.

A festő egyik főművének tekinthető alkotást szintén szerettem volna kiemelni, így a kép egy apró térben kap helyet, egymagában, egyszemélyes templomot alkotva a térbe belépő látogató számára.

e. köztes terekben

Azok a képek, amelyek nem kapnak helyet a négy tér valamelyikében, de fontos műveknek tekinthetők, érdekes történetek kapcsolódnak hozzájuk, a fal mentén körbejárható sávban tekinthetők meg, a pauszfüggöny körül lógnak be sorra a térbe. A templomtér lenyomatokkal rétegzett falával mondhatni farkasszemet néznek ezek a sokszor hasonló hatást elérni kívánó képek. Ahogyan haladunk a térben, a falakat közelről figyelhetjük, azok is tulajdonképpen a tárlat részévé válnak.

IV. Kiegészítő anyagok és programok

A kiállítást úgy képzeltem el, hogy tárlatvezetéssel jól elmesélhetők és átélhetők legyenek azok a történetek, amelyek árnyalják az életmű értelmezését. Ugyanakkor nyilvánvalóan fontos, hogy enélkül is értelmezhető legyen a kiállítás. Ehhez az elején meg kell ismertetni a látogatókkal a koncepciót, a tereket, amelyek az életművet az emlékezés felől mutatják be. A szentélyben elhelyezett makettasztal képét azonban nem akartam hosszú szöveges anyagokkal megbontani. A makettasztalon szereplő terekről összegyűjtött anyagot rövid füzetben rendezem el, a példányokat az asztal oldalán végigfutó mélyedésből tudják elvenni a látogatók. Rájuk van bízva, mennyire mélyül el a tárlatban, mely történeteket jegyzi meg, mit visz haza az élményből. A füzetet elviheti, később még felidézheti belőle a látottakat, ha akarja vagy csak megmarad mint egy darabka emlék a kiállításból. A makettasztalból pedig az idő múlásával szépen lassan elfognak ezek a kiadványok.

V. Zárszó

A terv tulajdonképpen a bemutatás módjára tett javaslat, rugalmas, azaz bővíthető, szűkíthető a konkrét kurátori együttműködés keretein belül, valamint az anyagi kérdések szem előtt tartásával. Az, hogy pontosan mennyi és mely képek legyenek kiállítva, szintén nem köbe vésett, a kurátor döntése alapján változtatható.